

İncelenmek maksadile, ilk otuz sahifesini sunduğum (L'Aiglon) isimli piyesin tercüme bürosunca yapılan tedkiki neticesinde :

1 - Mütercimim Fransız diline olduğu kadar Türkçeye de lââyıkile sahip olmadığı ifade edilmektedir.

Evvelâ, iyi bildiğime emin olduğum dilime vukufsuzluğum iddiasına karşı verdiğim çok esaslı cevapların ehemmiyetle tedkik edilmesini rica edeceğim. Vukufsuzluk ithamı eğer bir realiteye istinat etmezse ve hele buna delil olarak gösterilen noktalar, aşağıda teker teker tafsil ettiğim üzere, hakikatla tezaad teşkil ederse nasıl bir mahiyet alır; bunu dil ilim ve estetiğinin otoritesine ve ilim vicdanına havale ederim.

Bir tiyatro eserinin tercümesinde tiyatro diline vukufun ne derece amil olduğuna söylemeğe lüzum yoktur. Sahnenin gerek içinde, gerek dışında, on seneden fazla bir zamandanberi tiyatro ile meşgul oluşum ve bu sanatı kendime meslek edişim, tiyatro dilile tiyatro havasının imtizacından meydana gelen sahne dilini iyi bilişimde mühim bir amil olmuştur. Binaenaleyh raporda şivesizlik ve yanlış diye gösterilen ve bazen, katıyet ifade etmeyen şu: (...gibi bir şey olmalıydı.) şeklinde gösterilen cümleler, benim kalemimde de evvelâ o şekli almış, fakat o şekil sahne dilinin menşurundan geçtikten sonra takdim ettiğim tarzı bulmuştur.

2 - Bir nida olan (Grand Dieu !) tabirini (Ulu tanrım !) diye çevirişim hata telâkki edilerek, cümlenin alt tarafının da yanlış tercüme edildiği ifade ediliyor. Fransız dilinde (Grand Dieu!) nasıl bir nida tabiri ise Türk dilinde de (Ulu tanrım!) aynı kuvvette bir nida tabirinden başka nedir? Cümlenin alt tarafına gelince, aynen tercümesi şöyledir: (Ulu tanrım! bu hücum veya müdafaa ettiğim bir dava değildir... ve bu zavallı bir çocuğun hikâyesinden başka bir şey değildir.)

Tercümede esas, cümlenin şeklen ve kelime kelime aynen tercümesi olmayıp, aynı fikri aynı kuvvette ifade etmek olduğu, tercüme ile meşgul olanlarca malûm bir keyfiyettir. Raporda selikasızlık, ifadesizlikle itham edilmeme rağmen, bu cümleyi aşağıdaki şekilde tercüme etmeme saik olan şey, selika ve estetik endişesidir: (Ulu tanrım! bu kitap ne bir hücum, ne de bir müdafaa vesilesidir... Bu kitap zavallı bir çocuğun hikâyesinden başka bir şey değildir.) Esasen raporda cümlenin nasıl olması lâzım geldiği de gösterilmemiştir.

3 - (C'est vous ?) sözünü (Vay; siz misiniz?) diye tercüme etmem lâzımken (Siz burada ne arıyorsunuz bakalım?) diye tercüme edişim yanlış olarak gösteriliyor. Hayır, fikrimce birincisi -Aynen tercüme bakımından yanlış olmamakla beraber- mevzuun ve meclisin atmosferine uygun değildir. Burada, yukarda bahsettiğim sahne dili meselesi bahis mevzuudur. Bu itibarla, Thérèse'in oraya geleceğini evvelden bilen Bombelles'in, (Vay; siz misiniz?) demesi büyük bir hayreti ifade ederdi. Halbuki, muhaverenin devamından bu sözün bir alâka, bir iltifat mahiyetinde olduğu anlaşıl-

maktadır. Bundan dolayı o düretilmiş tercüme edilmiştir.

4 - (İmparator'dan kalan yegâne şeylere yaklaşmaktan...) diyecekken (...herhangi bir şeye...) demişim. Cümle'nin aslı: (...tout ce qui reste...) olduğuna göre, (her şeye) demek daha doğru olurdu. Fakat, bu cümle ile Napoléon'un dul karısıyla yetim oğlu kastedildiğinden o yolda tercüme ettim. Bundan başka, raporda doğru olarak gösterilen (yegâne şeyler) terki binin türkçenin selikasına ne derece uygun olduğu da düşünülmeğe değer. (yegâne) sıfatının ifade ettiği müfretlik (şeyler) gibi cemi bir mevsuf almasına manidir.

Bu vesile ile şunu da arz edeyim ki, gramer kaidesine aykırı olan ve yukarıda olduğu gibi, gramer bakımından tenkidi mümkün olan bu husus-konuşma dilimizde kullanılageldiğinden-bence büyük bir mahzur teşkil etmez. Bu da gösterir ki insaf elden bırakıldığı zaman, tenkitten masun kalabilecek hiçbir tercüme yoktur.

5 - (Sûrement) kelimesinin manası (muhtakkak) olduğu bence de ~~ı~~ muhtakkaktır. Raporda (Muhtakkak) suretinde tashih edilen bu kelime, metinde (hiç şüphesiz) yok) şeklinde tashih edilmiştir. Bence (hakkiniz var) diye tercüme etmiştim. (Elbette) de şenebilirdi. Görülüyor ki bu bir içtihat meselesidir. Raporda bahsedildiği gibi manayı bozmak meselesi varit değildir. Bir muhatapın sözüne hak vermek kastedildiği zaman (muhtakkak) ile (hakkiniz var) ifadeleri arasında ne gibi bir fark vardır? Bu farkın manayı bozduğu nasıl iddia edilebilir?

6 - (Bedbaht bir kadın, bedbahtlık insanı çok cazip kılar.) yerine (Bahtsız kadın, bu bahtsızlık kimbilir ona ne kadar yakışmıştır.) demişim. Bu iki cümle arasındaki estetik farkı bir bakışta anlamamıza ve isyan duymamıza imkân var mı? Bahusus cümle'nin tam tercümesi şudur: (O bedbahttır, ve bu büyük bir letafettir.). Görülüyor ki (bu büyük bir letafettir.) cümlesinin kastedtiği mana bir vasıftır. (Bedbahtlık insanı cazip kılar.) şeklinde umumî bir hüküm ifade etmemektedir. Bundan başka bu cümle'nin, henüz tanınmamış bir kısseden bahsettiğini anlatması lâzımdır ki Bombelles hayret edebilsin. Gerek aynen tercümesinden, gerekse raporda tashih edilen şekilden bu mana anlaşılmemektedir. Bu sebeple cümleye o şekil verilmiş ve vuzuhu temin maksadile de tarafımdan bir (kimbilir) ilâve edilmiştir.

7 - (Bizi hemen bu salona getirdiler.) cümlesi raporda yanlış olarak gösterilip, metinde (Bizi bu salona daha şimdi getirdiler.) şeklinde tashih edilmiştir. (à pein) in (hemen) manasına da geldiği malûmdur. Bu cümlede ise bilhassa (hemen) manası kastedildiği muhaverenin cereyanından anlaşılmalıdır. Çünkü Thérèse, İmparatoriçenin yanında olduğu halde-kendisini tanımadığı için-(kimbilir ne kadar güzeldir) diye bir tahmin yapmaktadır. İmparatoriçenin oracıkta olduğunu gören Bombelles'in (Fakat anlamıyorum, Kendisini gördünüz mü?) yolundaki hayretine cevaben (Görmedik! bizi

hemen bu salona getirdiler.)denmektedir.Görülüyor ki bununla:(İmparato-riçeyi nerden görelim ? Bizi yanına çıkarmadılarki,doğru buraya getir-diler!)manası kasdolunmaktadır.Rapordaki gibi (Daha şimdi getirdiler.)denseydi,bundan ancak bir zaman farkı anlaşılacaktı ki,bu da kasdedilen manaya tamamen aykırıdır.

8 - (Un vaurien qui vous ruina).Bundan aşağıda "Zuhuller." kısmında bahsedeceğim.Ancak,burada "Cümleleri her zaman,halken mâzi,maziken istik-bal sigasıyla tercüme ettiğim yolundaki isnadı reddederim.Esasen raporda olsun,metinde olsun bunlara misal gösterilmemiştir.Yalnız,tercüme ile meşgul olanlarca malûdur ki fransızcadaki bazı zamanlar dilimize aynen çevrilmez.Meselâ : (et vous passez pour mon bras droit)cümlesini(bir de benim sağ kolum olacaksınız!)diye çevirmiştım.Bu şekle itiraz edilmedi-ğine göre tercümemin doğruluğu kabul ediliyor demektir.Her dilde olduğu gibi türkçede de (Zaman tebedülü) meselesi olduğu da hatırlanacak olursa fiillerin zamanını değiştirerek tercüme ettiğimi hata olarak göstermek ne dereceye kadar doğru olur?

9 - (Ozaman bir melâike tabiatında olmıyan Frantz'ın torunumuz oldu-ğunu hatırlıyacağız.)cümlesine de aşağıda,zuhuller kısmında temas edi-lecektir.

Raporda (Şivesizliklere örnekler)diye gösterilen kısma gelince :

1 - (Atını muhafaza etmeleri)diyecekken (Atına bakmalarını) demişim. Ben burada şivesizlikten evvel,tashih edilen şekilde,bir tercüme yanlığı görüyorum.(Garder)filinin manasında (Soigner)manasının da mevcut olduğu malûmdur.(Atını muhafaza etmek)denseydi (Atı kaçırmamak için saklamak yahut atmamak,satmamak,başkasına vermemek)menaları anlaşılırdı.Piyestin anlatmak istediği ise bu değildir.Piyesten anlaşılın mana : çok sevilen bir kimsenin ölümünden sonra,yadigâr mahiyetinde bıraktığı ata ihtimam-dır ki bunun da türkçede karşılığı (Bakmak)tır.

2 - (İlk vehlede) sözündeki (İlk) tekidî mahiyettedir.Bu terkip türk-çede ötedenberi kullanılmaktadır.Hatta osmanlıcada(Vehlei ulâ) tabirine de çok rastlanır.(Küçük logat-ı-Naci'nin 883 üncü sahifesindeki "Vehle" kelimesine müracaat.)

3 - (Fakat bunlar benim kederimi hafifletmeden,üstünden kayıp gider) Bu cümle,yanlış tercümeler kısmında bahis mevzuu edilseydi,cevap vermek mümkündü.Çünkü,bu cümlede,vuzuhu temin için,aslında olmıyan,fakat"sous-entendu" olarak mevcut olan bir ilâve vardır.fakat şivesizlik bahsinde ne gibi bir şivesizlik ihtiva ettiği anlaşılammıştır.Eğer(Üstünden kayıp gider) cümlesine (Nenin üstünden)sualinin varid olacağı ve bu سوالin cevapsız kaldığı kasdolunuyorsa,(kederimin)mefulünün cümlede (sous-entendu)olarak mevcut olduğunu arzederim.

4 - (Dük de Reischtadt'ımızın kıyafetini değiştirmek işi için kendini teklif ediyor.) Şivesizlikler kısmında bahsedilen bu cümledeki tercüme yanlışından aşağıda, "zuhuller" kısmında bahsedilecektir. Şivesizliğe gelince: (Dük de Reischtadt'ımızın) cümlesine mi ilişiliyor? Eğer böyleyse, bu cümlede gizli bir istihza mevcut olduğu için bu şekil bilhassa intihap edilmiştir. (Sevgili Ahmedimizin işini...) gibi bir cümle, türkçede şivesizliğe misal teşkil eder mi?

5 - (Şu yaya basıldığı ne zaman görülebilir?) cümlesi de şivesiz görülmüş. Aynen tercümesi şöyledir: (Yayı oynatmak ne zaman görülebilir?) şu halde (yayın tahrik edildiği ne zaman görülebilir?) mi demeliydim? Türkçede (Şu zile bas) denir; hatta, çoğuzaman (zilin düğmesine bas) demek lüzumu hissedilmez.

6 - (Prens François Charle'a mı telmih ediyorsunuz?) diyeceken (~~Charle~~ (Charle'i mi...) demişim. Hayır! doğrusu benim yazdığım gibidir. Bu husus tedkik edilmek istenirse, dil ve edebiyatımızdaki değeri en mazbut imlâsile tanınmış olan muellim Nacinin meşhur lügatına bakmak meseleyi halleder. (Büyük Lügat-ı Naci, sahife 278, Telmih kelimesine müracaat.) "Bu filân şeye bir telmihtir." ile "filân şeyi telmih etmek" arasındaki farka dikkat nazarını çekerim.

7 - (Sizde hürriyet haddini aşarsa) bu cümle şivesizlikler meyanına dahil edilmişse de şivesizliğin nerede olduğu gösterilmemiştir. Cümle pek muğlak olmadığına göre ben olsa olsa (Haddini aşarsa) terkininin kastedildiğini sanıyorum. Belki (Haddi aşarsa) demem lâzımgeldiği ima ediliyor. Buna cevabım şudur: hürriyetin de bir hududu vardır vehürriyetin kendi hududunu aşıp aşmaması bahis mevzuu olabilir.

8 - (Ben Badende onun manafazasını pek sıkı bulmuyorum.) Bu cümlede şivesizlik diye gösterilmek istenen şeyin ne olduğu bir türlü anlaşılmanıştır.

9 - (Ona nezaret etmekte hangi polislin annesi kadar menfaati olur?) Bu cümledeki hata raporda gösterilmemekle beraber, metinde işaret edilmiştir ki o da (Hangi polislin) cümlesinden sonra unutulmuş bir (,)dür. Bu virgülden unutulmasına rağmen, cümleden (polislin annesi) gibi bir mana çıkarılamıyacağı bedihidir. Unutulan bir virgülden bir şivesizlik hatası çıkarılmasını havesalam almadı.

10 - Yukarıdaki cümlelerin devamı olan (Her sui kast onun güzelim sükkûnetini bozar.) cümlesinde (Güzelim sükkûnet) ifadesinin altı çizilmiş. Bu cümlede gizli bir istihza mevcut olduğundan, (Güzel sükkûnetini) yerine (güzelin...) demeyi tercih ederek istihzayı bu şekilde tebarüz ettirdim ve sahne dilinin icbini ifa etmiş oldum. Bu cümlelerin dahil olduğu meclis tamamen okunursa bir istihza havasının hakim olduğu görülür ve yaptığım tercümenin ne kadar yerinde olduğu anlaşılır.

11 - (Zambaklarınız beyaz kaldığı takdirde arının cahili olurlar.) cümlesinde (arının cahili olmak) ifadesinin altı çizilmiş. Bu cümle yukarıda bahsedilen, istihzanın hakim olduğu mecliste geçmektedir. (Arıyı tanımamış olurlar) demek icabettiği kasdolunuyorsa, mesele büsbütün başkadır. Bu muhavereye hakim olan atmosfer, iki siyaset adamının mecazlı ve musanna ifade düellosudur ve bu ifadeler bu istihza havası içinde mana kesbetmektedir. Bu şartlar altında (tanımamış olurlar) denemezdi. Esasen fransızcasında da (ignorer = bir şeyin cahili olmak. Kamusu fransevî.) fiili kullanılmıştır.

12 - (Nihayet, bu bağırış neydi?). Bu cümle hakikaten şivesiz. Bunun tercümesinde ne kadar düşündüğümü şimdi hatırlıyorum. Eğer tercümemin bir tedkikten geçeceğini bilmeseydim ve eğer aslından ayrılmakla itham edilmek korkusunu duymasaydım, bu cümleyi şöyle tercüme değil de ifade etmeği ne kadar isterdim : (Canım, bu bağıraran kimdir, niçin bağırmaştır? söyleseneze)

Rapor muhteviyatından başka metinde de birçok kelimelerin, cümlelerin altı çizilmiş. Belli ki bunların içinden en mühim yanlış telâkki edilenler rapora alınmış. Rapor muhteviyatına yukarıdaki muhtemel cevapları verdikten sonra, ikinci pılâna alınan bu kısımlara verilecek cevaplar da yukarıdakilerden farklı olmayacaktır. Bununla beraber şurada buradan birkaçına temas edelim.

1 - (Psyché) duvar aynası diye tashih edilmiş. Hayır, bizde başka bir ismi olmayan bir nevi aynadır. Duvar aynası olmadığını anlamak için Larousse ve Kamusu fransevî'deki resimlerine bakmak kifayet eder.

2 - (Öyle sanırım ki, şeyö, insan onları görüp de sarsılmamak için ruhsuz olmalı; cahil olmalı, Fransanın yabancısı ve nihayet benim yaşımdan uzak olmalı.) Bu cümlelerin yanına (Cümle müsbet olmalı) denmiş. Bu cümlede menfilik görülmemiştir. Aynı cümlede (insan onları görüp de sarsılmamak için) yerine (insan onları göreceği anda ürpermemek için) denmiş. Acıklı bir manzara karşısında sarsılmak, pek yerinde bir tabir olacağı gibi, ikinci şekil, yani (Onları göreceği anda...) cümlesini şivesizliğe misal olarak göstermek mümkündür. Neyepalım ki en büyük hata musahhihten sadır oluyor.

3 - (Gamlar), (Nağmeler) diye tashih edilmiş. Hayır, nağme değil gam. Bu bir müzik tabiridir ki türkçede de, beynelmilel müzik dilinde de (Gam) diye kullanılır ve katiyyen (nağme) manasına gelmez. Nağmenin mukabili (Mélodie) dir.

4 - (Fakat şurada bas partisini çalan işte o !) şöyle tashih edilmiş: (Fakat şimdi bas partisini çalan odur !). Fransızcada, katîi cevaplarda kullanılan (C'est...) tabirinin türkçeye (dır.) diye tercüme edilmeyeceği melumdur. Hele burada, sahne dilinin icabından olarak hiç tercüme edilmez.

böyle olunca şiveyi temin için tarafımdan bir (işte) ilâve edilmiştir.

5 - (Ölçü vurarak piyanoya doğru yürürken)cümlesi şöyle tashih edilmiş : (Ayağıle tempo tutarak...).Evvêlê,aslında (Ayak)diye bir şey yok.Saniyen,yürüyen bir adam ayağıle tempo tutamaz,-piyeste,çalınan parçanın marş temposunda olduğuna bir işaret yok;hüxiz hem kont Bombelles'in tempo ile yürümesi komik bir tesir hasil ederdi ki bu sahnede,komik tesir hasil etmek gayesini anlatacak hiçbir şey yoktur.-Ohalde bu cümle bizde şöyle bir imaj canlandırabilir : Müziği seven ve kendini onun ahengine kaptıran bir adamın,bir orkestra şefi gibi elile ölçü vurarak-bu bir müzik tabiridir.-ilerlemesi.

6 - (Derin yollar)cümlesinin altı gizilmiş.Dekor tarifine dahil olan bu cümledeki (derin)sıfatının,perspectif bir derinlik ifade ettiğini kim anlamaz?Esasen Fransızcası da (Profond)dur.

Bu misaller istenildiği kadar uzatılabilir.

ZUNULLER :

1 - (Un vaurien qui vous ruina)yı okurken nasılsa(ruinera) gibi görerek(Sizi mahveden)diyecekken(Sizi mahvedecek) demişim.

2 - Raporda,yanlışlar değil de şivesizlikler meyanında gösterilen şu cümlenin de yanlış olduğuna kabul ederim:(Dük de Reischtadt'ımızın kıyafetini değiştirmek için kendini teklif ediyor.)

Bu yanlışın sebep olan saiki izah etmeği uzun ve lüzumsuz bulduğundan doğrudan doğruya esasa geçiyorum.Bu cümleyi tashih ederken ,aynen tercümesi bir şivesizlik ve vazuhsuzluk doğuracağından,maksadı gözönünde tutarak şu suretle tashih ediyorum : (Dük de Reischtadt'ımızı ikinci Napoléon ismille tahta çıkarmak hususunda hizmetlerini arz ediyor.)

Bu cümleyi,muhaverenin teknik şekline göre şöyle bölmek icap ediyor :

GENTZ - Dük de Reischtadt'ımızı ikinci Napoléon ismille tahta çıkarmak hususunda...

METTERNICH - (Gülümseyerek.)Şu vikont d'Otrante mükemmel bir adamdır!

GENTZ - Hizmetlerini arz ediyor !

Fakat,tercüme tashih edilerek cümleye verilen yeni manaya göre Metternich'in sözünü de değiştirerek(Şu vikont d'Otrante mükemmel adamdır!) yerine (Mağallah,vikont d'Otrante cenapları !)demek daha muvafık olur.Zira dükün tahta çıkmasından memnun olmayan yegâne adam Metternich'dir.

3 - (Ozaman bir melâike tabiatında olmayın Frantz'ın torunumuz olduğunu hatırlıyacağız.)

Raporda, bu cümle tashih edilirken tereddütlü bir ifade kullanıldığına göre musahhihin de, tashihine pek güvenmediği anlaşılmaktadır. Benim o yolda tercüme etmeme saik olan düşünceyi aşağıda izah ediyorum:

(Nous pourrons-n'étant pas d'un humeur angélique!-nou souvenir que Frantz est notre petit-fils...)

Bu cümledeki (N'étant pas.....) ibaresi bir parantez cümle olup, bu cümle çıkarıldığı zaman, asıl cümlenin manasında bir aksaklık husule gelmemektedir. Ozaman cümlenin tercümesi şöyle olur: (Frantz'ın torunumuz olduğunu hatırlıyacağız.) yahut aynen (hatırlıyabileceğiz.).

Parantez cümle olan (N'étant pas.....) ibaresini, müstakil olarak, iki türlü tercüme etmek mümkündür.

- a - (Bir melâike tabiatında olmayın.)
- b - (Bir melîke tabiatında olmayarak.)

Birinci şekil kabul edildiğinde bu cümle Frantz'ın vasfı olur ki, ben, Frantz'ın karakterini gözönünde tutarak böyle kabul etmişim.

İkinci şekil kabul edilirse, biraz değiştirerek (... tabiatında olmadığımızdan) şeklinde (Nous) zamirinin vasfı olur ki bu da raporda, tereddütle beyan edilen şekle uygundur. Bu parantez cümle, (Nous) zamirine daha yakın olduğu için, gramer bakımından daha doğru görünmektedir. Bu şekli ben de kabule mütemayilim.

Zuhuller kısmında gösterilen yanlışlarımı tebarüz ettiren tercüme bürosuna, bu himmetinden dolayı şükran ve minnetlerimi arzeder, diğer hususların daha insafla mütalâasını temenni ederek saygılarımı sunarım.